

VU Research Portal

Sporen van Comries rechtvaardigingsleer

Baarssen, Dirk

2021

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Baarssen, D. (2021). *Sporen van Comries rechtvaardigingsleer: Een onderzoek naar de receptie van de rechtvaardigingsleer van Alexander Comrie (1706-1774) in de gereformeerde gezindte in Nederland tijdens de twintigste eeuw.* [, Vrije Universiteit Amsterdam]. Labarum Academic.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Inhoud

Woord vooraf	13
Lijst van gebruikte afkortingen	15
Hoofdstuk 1 Inleiding tot het onderzoek	17
1.1 Inleiding	17
1.2 Biografie Alexander Comrie	19
1.3 Receptie van Comrie	23
1.4 Onderzoeksaanleiding	29
1.5 Onderzoeksvraag	32
1.6 Methode van het onderzoek	37
1.7 Data van het onderzoek	39
1.8 Route van het onderzoek	40
Hoofdstuk 2 Comries theologie van de rechtvaardiging	43
2.1 Inleiding	43
2.2 <i>Het ABC des geloofs</i> (1739)	44
2.2.1 Het rechtvaardigend geloof	45
2.2.2 De orde van rechtvaardiging en heiliging	49
2.2.3 Vergeving van zonde	50
2.2.4 De vereniging met Christus	51
2.2.5 Het aanbod van genade	53
2.2.6 Evaluatie	54
2.3 <i>Eigenschappen des zaligmakenden geloofs</i> (1744)	55
2.3.1 De oorzaken van de rechtvaardiging	55
2.3.2 Rechtvaardiging in het geweten	57
2.3.3 Tegen de antinomiaanse rechtvaardigingsleer	61
2.3.4 De vereniging met Christus	65
2.3.5 De wedergeboorte	67
2.3.6 De heilszekerheid	68
2.3.7 Evaluatie	71
2.4 <i>Verklaaringe van den Heidelbergse Catechismus</i> (1753)	72
2.4.1 De voorafgaande imputatie	74
2.4.2 Imputatie en geloof	75
2.4.3 De vereniging met Christus	78

INHOUD

2.4.4	Het geloofsbegrip	80
2.4.5	<i>Berigt nopens de waarschuwinge</i> (1755)	86
2.4.6	Evaluatie	87
2.5	Samen met Holtius (1753-1756)	88
2.5.1	'De Oude Calviniaanse Societeit' (1753)	90
2.5.2	De tweede samenspraak (1753)	91
2.5.3	De vijfde samenspraak (1754)	92
2.5.4	De zevende samenspraak (1756)	92
2.5.5	Evaluatie	95
2.6	Verhandelingen en brieven over de rechtvaardiging (1757-1761)	96
2.6.1	<i>De zondaar gerechtvaardigt</i> (1757)	96
2.6.2	<i>De leere der waarheit</i> (1757)	97
2.6.3	<i>Missive</i> (1757)	99
2.6.4	<i>Brief over de rechtvaerdigmakinge</i> (1761)	101
2.7	De ontwikkeling van Comries theologie	110
Hoofdstuk 3 De receptie van Comries rechtvaardigingsleer in de Gereformeerde Kerken in Nederland		113
3.1	Inleiding	113
3.1.1	Het ontstaan van de Gereformeerde Kerken in Nederland	113
3.1.2	De onderzochte auteurs	115
3.2	Abraham Kuiper (1837-1920)	116
3.2.1	<i>The Catholic Presbyterian</i> (1882)	117
3.2.2	<i>Het werk van den Heilige Geest</i> (1888)	118
3.2.3	Kuipers geloofsbegrip	120
3.2.4	Kuipers dogmatiekcollege over Comrie	124
3.2.5	<i>E Voto Dordraceno</i> (1892-1895)	125
3.2.6	Evaluatie	126
3.3	Herman Bavinck (1854-1920)	127
3.3.1	Een pastorale conferentie (1894)	128
3.3.2	<i>Gereformeerde Dogmatiek</i> (1911)	130
3.3.3	<i>Magnalia Dei</i> (1909)	134
3.3.4	Evaluatie	135
3.4	Lindeboom en de rechtvaardiging van eeuwigheid	136
3.4.1	Lindeboom over de rechtvaardiging van eeuwigheid	137
3.4.2	De positie van Kampen en Lindeboom	139
3.4.3	De rechtvaardigingsleer op de synodetafel	143
3.4.4	Evaluatie	147
3.5	Anthonie Gerrit Honig (1864-1940)	147

INHOUD

3.5.1	Een leven lang Comrie	148
3.5.2	<i>Handboek van de Gereformeerde Dogmatiek</i> (1938)	149
3.5.3	Evaluatie	152
3.6	Abraham Kuyper junior (1872-1941)	153
3.6.1	<i>De Band des Verbonds</i> (1928)	153
3.6.2	<i>De Heraut</i> (1935)	154
3.6.3	Evaluatie	156
3.7	Gerrit Cornelis Berkouwer (1903-1996)	157
3.7.1	<i>Geloof en rechtvaardiging</i> (1949)	158
3.7.2	Evaluatie	158
3.8	Na Berkouwer	158
3.9	Evaluatie	160
 Hoofdstuk 4 De receptie van Comries rechtvaardigingsleer in de Christelijke Gereformeerde Kerk(en)		163
4.1	Inleiding	163
4.1.1	Het ontstaan van de Christelijke Gereformeerde Kerk(en)	163
4.1.2	De onderzochte kerkbladen: <i>De Wekker</i> en <i>Bewaar het Pand</i>	164
4.1.3	De onderzochte auteurs	166
4.2	Frederik van Lingen (1832-1913) en Jacobus Wisse (1843-1921)	166
4.2.1	Van Lingen over Kuypers theologie	167
4.2.2	Van Lingen over Kuypers rechtvaardigingsleer	168
4.2.3	Wisse en Van Velzen over Kuypers rechtvaardigingsleer	172
4.2.4	Evaluatie	172
4.3	Hector Janssen (1872-1944)	173
4.3.1	Janssen over Winckels autoriteiten	173
4.2.3	Evaluatie	177
4.4	Jacob Jan van der Schuit (1882-1968)	178
4.4.1	Van der Schuit over Kuypers rechtvaardigingsleer	178
4.4.2	Het beroep op Comrie	179
4.4.3	College over Comries rechtvaardigingsleer	180
4.4.4	Evaluatie	182
4.5	Pieter Johannes Marie de Bruin (1868-1946)	182
4.5.1	De Bruin over de neo-gereformeerde rechtvaardigingsleer	183
4.5.2	Het beroep op Comrie	183
4.5.3	Kritiek op de rechtvaardiging van eeuwigheid	185
4.5.4	Evaluatie	186
4.6	Hendrik van Leeuwen (1906-1988)	187
4.6.1	Van Leeuwen over Comrie en Kuyper	187

INHOUD

4.6.2	Evaluatie	188
4.7	Jan van Genderen (1923-2004)	188
4.7.1	Van Genderens uitgangspunt	189
4.7.2	De rechtvaardiging van eeuwigheid: Comrie en Kuyper	189
4.7.3	De rechtvaardiging door het geloof	190
4.7.4	Evaluatie	192
4.8	Willem van 't Spijker (1926-)	192
4.8.1	Comries geloofsbegrip	192
4.8.2	Kritiek op Comries rechtvaardigingsleer	193
4.8.3	Evaluatie	195
4.9	Willem Hendrik Velema (1929-2019)	196
4.9.1	De rechtvaardiging van eeuwigheid	197
4.9.2	De rechtvaardiging in het geweten	197
4.9.3	Evaluatie	198
4.10	Evaluatie	199
Hoofdstuk 5 De receptie van Comries rechtvaardigingsleer in de Gereformeerde Bond (Nederlandse Hervormde Kerk)		202
5.1	Inleiding	202
5.1.1	De Gereformeerde Bond	203
5.1.2	Te bespreken auteurs	205
5.2	Jan Gerrit Woelderink (1886-1956)	205
5.2.1	De rechtvaardiging van eeuwigheid	206
5.2.2	De rechtvaardiging in Christus' opstanding	207
5.2.3	De dadelijke rechtvaardiging	207
5.2.4	Leven vóór de bewuste rechtvaardiging	207
5.2.5	Woelderinks strijd tegen het subjectivisme	208
5.2.6	Kritiek op Comrie	209
5.2.7	De rechtvaardiging in de evangeliebelofte	211
5.2.8	De rechtvaardiging door het geloof	212
5.2.9	Marinus Huizer (1879-1958) over Woelderinks Comrie-receptie	214
5.2.10	Evaluatie	216
5.3	Leendert Vroegindeweyj (1901-1969)	218
5.3.1	De rechtvaardiging van eeuwigheid	219
5.3.2	De andere delen van Comries rechtvaardigingsleer	220
5.3.3	De toeleidende weg tot de rechtvaardiging	221
5.3.4	Het geloof vóór de rechtvaardiging	222
5.3.5	Evaluatie	225

INHOUD

5.4	Jacobus Teunis Doornenbal (1909-1975)	226
5.4.1	De trappen in Comries rechtvaardigingsleer	226
5.4.2	Evaluatie	228
5.5	Jacob van Sliedregt (1914-1973)	229
5.5.1	De bewuste rechtvaardiging	230
5.5.2	Trappen in de rechtvaardiging	230
5.5.3	Evaluatie	232
5.6	Klaas Exalto (1919-2003)	233
5.6.1	De analyse van Exalto	234
5.6.2	De kritiek van Exalto	234
5.6.3	Evaluatie	237
5.7	Cornelis Graafland (1928-2004)	239
5.7.1	Graaflands proefschrift (1961)	239
5.7.2	Graafland over Comrie (1986)	242
5.7.3	<i>Van Calvin tot Barth</i> (1987)	243
5.7.4	Arie de Reuver (1942-) in het spoor van Graafland	245
5.7.5	Evaluatie	246
5.8	Willem van Gorsel (1931-2011)	247
5.9	Evaluatie	248

Hoofdstuk 6 De receptie van Comries rechtvaardigingsleer in de Gereformeerde Gemeenten	252
6.1 Inleiding	252
6.1.1 Het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten	252
6.1.1 De onderzochte auteurs	253
6.2 Gerrit Hendrik Kersten (1882-1948)	254
6.2.1 Comrie als gids, godgeleerde en kampioen	256
6.2.2 De Heidelbergse Catechismus	258
6.2.3 Vragenbeantwoording over de rechtvaardiging	261
6.2.4 <i>Korte lessen over Kort Begrip</i> (1940)	264
6.2.5 <i>De Gereformeerde Dogmatiek</i> (1950)	266
6.2.6 Evaluatie	268
6.3 Lubbertus Rijkse (1902-1969)	269
6.3.1 De standen in het genadeleven	270
6.3.2 Evaluatie	272
6.4 Arie Elshout (1923-1991)	274
6.4.1 Christus als Profeet, Priester en Koning	274
6.4.2 Evaluatie	277
6.5 Arie Vergunst (1926-1981)	279

INHOUD

6.5.1	De rechtvaardigingsleer	280
6.5.2	Comrie als theologische identiteit	281
6.5.3	Evaluatie	282
6.6	Hendrik Paul (1928-2019)	283
6.6.1	Comrie in de biografie	283
6.6.2	Comries <i>Eigenschappen</i>	283
6.6.3	Evaluatie	284
6.7	Alexander Snoep (1930-1988)	284
6.7.1	Gerechtvaardigd vóór het geloof	285
6.7.2	Evaluatie	285
6.8	Johan Blaauwendraad (1940-)	285
6.8.1	<i>Het is ingewikkeld geworden</i> (1997)	286
6.8.2	<i>De leer tegen het licht</i> (2000)	287
6.8.3	Evaluatie	291
6.9	Jan Schipper (1946-)	290
6.9.1	Comries distincties gangbaar in de zeventiende eeuw?	290
6.9.2	Evaluatie	291
6.10	Aart Moerkerken (1947-)	292
6.10.1	Bewonderaar, verdediger en vertolker van Comrie	292
6.10.2	De standen in het geestelijke leven (1977)	293
6.10.3	De rechtvaardiging van eeuwigheid (1988)	296
6.10.4	Evaluatie	299
6.11	Evaluatie	299
Hoofdstuk 7 De receptie van Comries rechtvaardigingsleer in de Gereformeerde Gemeenten in Nederland		303
7.1	Inleiding	303
7.1.1	Het ontstaan van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland	303
7.1.2	De onderzochte auteurs	305
7.2	Cornelis Steenblok (1894-1966)	305
7.2.1	Comrie over de beloften	307
7.2.2	<i>De Gereformeerde Dogmatiek</i>	309
7.2.3	Evaluatie	312
7.3	Jacob Boeder (1925-1991)	312
7.3.1	De rechtvaardiging	313
7.3.2	Evaluatie	315
7.4	Frans Mallan (1925-2010)	316
7.4.1	Antwoord per brief	316
7.4.2	Evaluatie	319

INHOUD

7.5	Lubbertus Marius Petrus Scholten (1939-2020)	320
7.5.1	Comrie over de rechtvaardiging	320
7.5.2	Evaluatie	321
7.6	Evaluatie	321
Hoofdstuk 8 Conclusies		324
8.1	De invloed van Comrie	324
8.2	De betekenis van ons onderzoek	325
8.3	Theologische conclusies over Comries rechtvaardigingsleer	329
8.4	Gereformeerde Kerken in Nederland	334
8.5	Christelijke Gereformeerde Kerk(en)	336
8.6	De Gereformeerde Bond (Nederlandse Hervormde Kerk)	338
8.7	Gereformeerde Gemeenten (in Nederland)	339
8.8	Lessen voor de gereformeerde theologie	343
Samenvatting		347
Summary		351
Bijlage 1 Bibliografie Comrie		355
Bijlage 2 Overzicht van Comrie-studies		365
Bibliografie		371
Personenregister		409